

چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک استان ایلام از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی

* رویا اشراقی سامانی^۱، منیره علیزاده^۲، مرجان واحدی^۳

۱. استادیار، گروه مدیریت کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ایلام، ایران
  ۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ایلام، ایران
  ۳. استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ایلام، ایران
- (دریافت: ۱۳۹۵/۴/۱ پذیرش: ۱۳۹۵/۴/۲۸)

Challenges of Developing Organic Agriculture in Ilam Province from the Viewpoint of Agricultural Jihad's Experts

*Roya Eshraghi Samani¹, Monireh Alizadeh², Marjan Vahedi³

1. Assistant Professor of Agricultural Management, Islamic Azad University of Ilam, Ilam, Iran
  2. M. A. in Agricultural Management, Islamic Azad University of Ilam, Ilam, Iran
  3. Assistant Professor of Agricultural Extension and Education, Islamic Azad University of Ilam, Iran
- (Received: 21/June/2016 Accepted: 18/July/2016)

Abstract:

The current study is a descriptive survey study conducted to investigate challenges of developing organic agriculture in Ilam Province from the viewpoint of experts of agricultural jihad. Statistical population of the study included 264 experts of agricultural jihad in Ilam Province. Through Morgan and Takman table sample size was estimated to be 150 people. Sampling was also carried out through stratified random sampling method with appropriate assignment. Research instrument was a researcher made questionnaire which face and content validities were confirmed by respective professors' judgments. In addition reliability of this instrument was determined through calculating Cronbach alpha coefficient (0.91). Data analysis was carried out through utilizing SPSS software version 20 using both descriptive statistics and inferential statistics of factor analysis. Results of factor analysis led to identify five factors including extension-educational challenges, economic challenges, management challenges, psycho-cultural challenges, and supportive challenges that explain 75.08 percent of the variance. Extension - educational challenges as the first factor with the special value of 2.631 explains the largest portion (21.62 percent) and support challenges with special value of 1.306 explains the smallest portion (10.88 percent) of the total variance.

Keywords: Agricultural Challenges, Agricultural Development, Agricultural Jihad's Experts, Ilam Province.

JEL: Q1, Q15, Q56.

چکیده:

تحقیق حاضر از نوع توصیفی - پیمایشی بوده و به منظور بررسی چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی استان ایلام تهیه شده است. جامعه آماری تحقیق شامل کارشناسان جهاد کشاورزی استان ایلام به تعداد ۲۶۴ نفر بودند. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان و تاکمن ۱۵۰ نفر برآورد گردید. نمونه‌گیری نیز به روش طبقه‌ای تصادفی با انتساب متناسب انجام شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای محقق ساخته بود که روایی ظاهری و محتوایی آن توسط اساتید مربوطه تأیید و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (۰/۹۱) تعیین گردید. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۰ در دو بخش آمار توصیفی و تحلیل عاملی انجام شد. نتایج حاصل از تحلیل عاملی منجر به شناسایی پنج عامل گردید که در قالب چالش‌های آموزشی - ترویجی، چالش‌های اقتصادی، چالش‌های مدیریتی، چالش‌های فرهنگی - روانشناختی و چالش‌های حمایتی ۷۵/۰۸ درصد از واریانس کل را تبیین نمودند. چالش‌های آموزشی - ترویجی به عنوان عامل اول با مقدار ویژه ۲/۶۳۱ بیشترین سهم (۲۱/۶۲ درصد) و چالش‌های حمایتی با مقدار ویژه ۱/۳۰۶ کمترین سهم (۱۰/۸۸ درصد) را در تبیین واریانس کل داشتند.

واژه‌های کلیدی: چالش‌های کشاورزی، توسعه کشاورزی، کشاورزی ارگانیک، کارشناسان جهاد کشاورزی، استان ایلام.
طبقه‌بندی JEL: Q1, Q15, Q56.

* نویسنده مسئول: رویا اشراقی سامانی

E-mail: r_eshraghi_s@yahoo.com

*Corresponding Author: Roya Eshraghi Samani

۱- مقدمه

از جمله چالش‌های فراروی جوامع امروزی، می‌توان به مسئله سلامت و کیفیت مواد غذایی اشاره نمود که بسیاری از کارشناسان علوم تغذیه و پژوهشگران را بر آن داشته تا با نگرشی کارشناسانه و عمیق به فعالیت‌های کشاورزی نگریسته و با شناسایی علل و عوامل پدید آورنده موضوع، در پی چاره‌جویی جهت رفع موانع موجود و دستیابی به منابع غذایی سالم و با کیفیت مطلوب برآیند. سیستم کشاورزی صنعتی ضمن تخریب منابع طبیعی و زیست‌محیطی چون کاهش حاصلخیزی خاک و آلودگی منابع آب‌های زیرزمینی، با استفاده از "بیش از ۳۰۰ ترکیب شیمیایی خطرناک و مصنوعی نظیر آفت‌کش‌ها، کودهای شیمیایی و علف‌کش‌ها، جهت تأمین مواد غذایی مورد نیاز جمعیت - با توجه به رشد روز افزون آن - موجب بروز اختلال در سیستم سلامت انسان می‌شود تا جایی که نتایج تحقیقات بسیاری از محققان نشان داده است که بیش از ۶۰ درصد سموم آفات، ۹۰ درصد قارچ‌کش‌ها و ۳۰ درصد حشره‌کش‌ها، سرطان‌زا می‌باشند (علیمردانی، ۱۳۹۰: ۳۳). وجود چنین معایبی در کشاورزی صنعتی، موجب شکل‌گیری گونه دیگری از کشاورزی، به نام کشاورزی ارگانیک گردید که "شروع آن به سال ۱۹۲۴ و زمانی که رودالف اشتاینر در آلمان یک دوره آموزشی مبانی علمی و اجتماعی توسعه کشاورزی برگزار کرد، برمی‌گردد" (شیمینگ و ساوربورن^۱، ۲۰۰۶: ۱۷۱-۱۷۰).

کشاورزی ارگانیک، سیستمی یکپارچه، نظام‌مند و انسانی است که تضادی با منافع زیست محیطی و اقتصادی نداشته (پوگلیس^۲، ۲۰۰۱: ۱۱۲) و در آن از کود و سموم شیمیایی استفاده نمی‌شود. در واقع کشاورزی ارگانیک، نگرشی علمی و نوین به همان کشاورزی سنتی است که اجداد ما به آن عمل می‌کردند (شریفی مقدم، ۱۳۸۸: وبسایت). محصولات ارگانیک به دلیل اینکه بدون استفاده از مواد شیمیایی، آفت‌کش‌ها، افزودنی‌ها یا سایر ترکیبات آروماتیک تولید می‌شوند (پورآتشی و شعبانعلی فمی، ۱۳۸۸: ۲)، مضرات محصولات متداول امروزی را نداشته و از نظر سلامت، در سطح بالاتری قرار دارند. در کشور ما با وجود برخورداری از شرایط اقلیمی مناسب و نیروی کار فراوان، که جهت تولید اقتصادی محصولات ارگانیک ضروری به نظر می‌رسند، در زمینه تولید انبوه و توسعه

محصولات ارگانیک اقدامی جدی صورت نگرفته است. در استان ایلام نیز با وجود برخورداری از شرایط آب و هوایی مناسب و نیروی کار کافی و تحصیل کرده و آگاه به مسائل سلامت غذایی، و وجود اراضی قابل کشت، اقدام اساسی در این زمینه صورت نگرفته است. بنابراین تحقیق حاضر در پی آن است تا ضمن بررسی چالش‌هایی که بر سر راه توسعه کشاورزی ارگانیک در استان قرار دارد، به رفع موانع موجود و هموار شدن زمینه برای توسعه کشاورزی ارگانیک در استان کمک کرده و در حرکت کشاورزی کشور به سمت تولید و توسعه محصولات غذایی سالم سهیم گردد.

رضوی و همکاران در پژوهشی با عنوان "ارزیابی جایگاه توسعه کشاورزی ارگانیک در مناطق روستایی ایران (مطالعه موردی: تولیدکنندگان محصولات ارگانیک گواهی شده و در حال گذار)، نشان دادند، مهم‌ترین عوامل بازدارنده کشت ارگانیک از دیدگاه کشاورزان مورد مطالعه، نبود تشکیلات و نهادهای مربوط به تولیدکنندگان است. در ضمن بسیاری از آنان از نبود بازار و شرایط فسادپذیری محصولات عرضه شده به بازار شاکی بودند. همچنین نتایج نشان داد که بر اساس نظرات پاسخ‌گویان، سیر تحول کشت ارگانیک در ایران، در مرحله میانی قرار دارد اما مراحل گذار به خوبی اجرا نشده است (رضوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۳).

یعقوبی و جوادی در پژوهشی با عنوان "موانع تولید محصولات ارگانیک از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی" به این نتیجه رسیدند که مهم‌ترین موانع تولید محصولات ارگانیک در بین کشاورزان، نبود بازارهای مشخص برای فروش محصولات ارگانیک در استان و عدم اطلاع رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف این محصولات می‌باشد. موانع تولید از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی نیز با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی به پنج دسته موانع ترویجی، فقدان حمایت کافی دولت، موانع دانشی و پژوهشی در جهاد کشاورزی، پیچیدگی و موانع ترغیبی و راندمان پایین محصولات ارگانیک طبقه‌بندی شدند که در مجموع ۶۳/۹۲ درصد از واریانس کل متغیر وابسته را تبیین نمودند (یعقوبی و جوادی، ۱۳۹۳: ۵۷).

مجردی و همکاران در "تحلیل سازه‌های پیش‌برنده و بازدارنده پذیرش کشاورزی ارگانیک، از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی زنجان" نشان دادند که عوامل بازدارنده در قالب دو عامل کلی اقتصادی - آموزشی و برنامه‌ریزی ۵۶/۹۶ درصد از واریانس کل تغییرات مربوط به عوامل بازدارنده پذیرش کشاورزی ارگانیک را تبیین می‌نمایند (مجردی و همکاران،

1. Shi-Ming & Sauerborn (2006)

2. Pugliese (2001)

۱۳۹۳: ۱).

حاکمیت روش‌های سنتی به جای روش‌های علمی در تولید این محصولات اشاره نموده است (دمیورک^۳، ۲۰۱۰، برگرفته از یعقوبی و جوادی، ۱۳۹۳: ۶۰).

استولز و لمپکین، مهم‌ترین چالش‌های کشاورزی ارگانیک را دشواری حفظ تعادل در تأمین اهداف مصرف‌کننده و ذینفعان سازمانی و خصوصی در بخش تولید ارگانیک بیان کردند (استولز و لمپکین^۴، ۲۰۰۹: ۲۳۷).

بنابر آنچه گفته شد، اهداف اختصاصی تحقیق عبارتند از:

- بررسی نگرش و میزان آگاهی کارشناسان جهاد کشاورزی از وضعیت کشاورزی ارگانیک در استان.

- اولویت‌بندی چالش‌ها و مشکلات فراگیرشدن کشاورزی ارگانیک در استان ایلام.

۲- مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نوع توصیفی - پیمایشی بوده و هدف از انجام آن بررسی چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی استان ایلام می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان ایلام به تعداد ۲۶۴ نفر بود. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان و تاکن ۱۵۰ نفر برآورد گردید. نمونه‌گیری نیز به روش طبقه‌ای تصادفی با انتساب متناسب انجام شد. طبقات متشکل از کارشناسان جهاد کشاورزی در شهرستان‌های استان بود که با توجه به به نسبت جمعیت کارشناسان هر شهرستان از کل کارشناسان استان، هر شهرستانی که تعداد کارشناسان آن بیشتر بود، به همان نسبت تعداد بیشتری از آنها به صورت تصادفی در نمونه آماری گنجانده شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای محقق ساخته بود که روایی ظاهری و محتوایی آن توسط اساتید مربوطه تأیید و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۵-۰/۹۱) تعیین گردید. ضرایب آلفای به‌دست آمده نشان دهنده قابلیت اعتماد بالای ابزار تحقیق می‌باشد. متغیرهای تحقیق شامل ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای (سن، جنسیت، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات) و چالش‌های کشاورزی ارگانیک (در قالب ۳۱ گویه در طیف لیکرت: ۱- کاملاً مخالف ۲- مخالف ۳- بدون نظر ۴- موافق ۵- کاملاً موافق) می‌باشند. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۰ در دو بخش آمار توصیفی (فراوانی، درصد، درصد تجمعی، میانگین، انحراف معیار و ضریب

پاپزن و شیرینی در "بررسی موانع و مشکلات توسعه کشاورزی ارگانیک" نشان دادند که از دیدگاه کشاورزان مورد مطالعه، موانع و مشکلات توسعه کشاورزی ارگانیک شامل مسائل زیرساختی، مسائل اقتصادی، ضعف دانش و آگاهی کشاورزان، مسائل فنی و مدیریتی، مسائل حمایتی و موانع انگیزشی می‌باشند (پاپ زن و شیرینی، ۱۳۹۱: ۱۱۳).

قدیمی و همکاران در "بررسی نگرش کشاورزان شهرستان فریدن نسبت به کشاورزی ارگانیک" به این نتیجه رسیدند که کشاورزان مورد مطالعه، نگرشی مثبت نسبت به کشاورزی ارگانیک دارند و بین نگرش کشاورزان نسبت به کشاورزی ارگانیک، از نظر تحصیلات، شرکت در کلاس‌های ترویجی مرتبط با کشاورزی ارگانیک و شیوه کشت، اختلاف معناداری وجود دارد. همچنین متغیرهای آشنایی با کشاورزی ارگانیک و پیامدهای منفی کشاورزی متداول، شرکت در کلاس‌های آموزشی - ترویجی مرتبط با کشاورزی ارگانیک، تحصیلات و به کارگیری روش‌ها و فناوری‌های کشاورزی ارگانیک حدود ۴۲ درصد از تغییرات واریانس نگرش کشاورزان نسبت به کشاورزی ارگانیک را تبیین می‌نمایند (قدیمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۹).

کارکی و همکاران در مطالعه موردی مزارع چای در نپال نشان دادند که احتمال پذیرش کشاورزی ارگانیک در بین کشاورزان متمول و بزرگ مالک، بیشتر است و همچنین تجزیه و تحلیل عامل‌ها نشان داد که آگاهی از اثرات زیست محیطی، چشم‌انداز روشن بازاریابی، سود اقتصادی قابل مشاهده و آگاهی از فواید محصولات ارگانیک از جمله عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری کشاورزان جهت پذیرش کشاورزی ارگانیک بوده است (کارکی و همکاران^۱، ۲۰۱۱: ۱۱۳).

اویولف و همکاران در "بررسی وضعیت کشاورزی ارگانیک در چین و برزیل" نشان دادند که برای حرکت به سمت کشاورزی ارگانیک، کشاورزان کوچک، جهت اخذ صدور گواهی و بازاریابی آن، نیاز شدید به حمایت سازمان‌های دولتی دارند (اویولف و همکاران^۲، ۲۰۱۰، برگرفته از یعقوبی و جوادی، ۱۳۹۳: ۶۱).

دمیورک، از مشکلات موجود در سیستم‌های ارگانیک به نارضایتی از عملکرد شرکت‌های بازاریابی محصولات ارگانیک، عدم وجود اتحادیه‌های تولیدکنندگان این محصولات و

3. Demiyurek (2010)

4. Stolze & Lampkin (2009)

1. Karki et al. (2011)

2. Oelofse et al. (2010)

وضعیت	مجرد	14	9.33	-
تأهل	متأهل	136	90.67	-
سطح	کاردانی و پایین‌تر	3	2	2
	کارشناسی	98	65.33	67.33
تحصیلات	کارشناسی ارشد و بالاتر	49	32.67	100
	کمتر از ۱۰ سال	47	31.33	33.31
سابقه فعالیت	بالای ۱۰ سال	103	68.67	100

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۳-۲- چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک

در رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک که بر اساس میانگین، انجام گرفت "عدم ارائه تسهیلات مناسب به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک" با میانگین (۴/۵۸) در بالاترین سطح اهمیت و "عدم وجود همکاری لازم از جانب کارشناسان با کشاورزان برای کشت محصولات ارگانیک" با میانگین (۱/۸۳) در پایین‌ترین سطح اهمیت نسبت به سایر گویه‌های مربوطه قرار گرفتند (جدول ۲).

جدول ۲. رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به چالش‌های

توسعه کشاورزی ارگانیک

رتبه	میانگین رتبه‌ای*	گویه
1	4.58	عدم ارائه تسهیلات مناسب به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک
2	4.50	عدم اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های جمعی در ارتباط با مصرف محصولات ارگانیک
3	4.47	عدم تمایل عوامل بازار به خرید محصولات ارگانیک
4	4.44	عدم آگاهی مصرف‌کنندگان از ویژگی‌ها و فواید محصولات ارگانیک
5	4.41	هزینه‌های بالای تولید محصولات ارگانیک
6	4.40	عدم آشنایی کشاورزان از فنون تولید محصولات ارگانیک
7	4.38	عدم وجود نهاد و سازمانی جهت تأیید ارگانیک بودن محصولات
8	4.35	عدم اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های جمعی در ارتباط با تولید محصولات ارگانیک
9	4.33	تفاوت بسیار در قیمت محصولات ارگانیک و غیر ارگانیک
10	4.30	تقاضای کم از طرف بازار و فروشندگان و واسطه‌ها به دلیل قیمت بالا
11	4.21	عدم وجود علاقه کشاورزان به کشت محصولات ارگانیک

تغییرات) و تحلیل عاملی انجام شد. جهت تعیین تعداد عامل‌ها نیز، از معیار مقدار ویژه استفاده شد.

مقدار ویژه‌ای که برای هر عامل نشان داده می‌شود، نسبتی از واریانس کل متغیرهاست که آن عامل تبیین می‌کند. در واقع مقدار ویژه عبارت است از سهم نسبی هر عامل از کل واریانس تمامی متغیرهای تحقیق. یعنی هرچه مقدار ویژه برای یک عامل بیش‌تر باشد، سهم آن عامل در تبیین واریانس کل بیش‌تر است و هرچه مقدار ویژه برای یک عامل کم‌تر باشد، دلالت بر سهم کم‌تر آن عامل از واریانس کل دارد. همچنین به منظور جداسازی عامل‌ها به صورت روشن‌تر، از چرخش عاملی به روش واریماکس استفاده شد. روش واریماکس، عالی‌ترین روش برای رسیدن به یک ساختار ساده متعامد است. در این روش، همبستگی بین عامل‌ها به قدری ناچیز است که می‌توان از آنها صرف نظر کرد. همچنین روش واریماکس در هر عامل، بارهای بزرگ را افزایش و بارهای کوچک را کاهش می‌دهد، به طوری که هر عامل تنها چند متغیر محدود با بارهای بزرگ و در مقابل، متغیرهای زیادی با بارهای کوچک (یا صفر) خواهد داشت.

۳- یافته‌ها

۳-۱- توصیف ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای

پاسخ‌گویان

نمونه آماری تحقیق حاضر متشکل از افراد ۲۶ تا ۵۹ سال می‌باشد که ۴۱/۳۳ درصد آنها در رده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال قرار دارند. از نظر جنسیت ۸۳/۳۳ درصد از پاسخ‌گویان، مرد بوده و در مجموع ۹۰/۶۷ درصد آنها متأهل می‌باشند. از نظر سطح تحصیلات ۶۵/۳۳ درصد افراد در مقطع کارشناسی بوده و سابقه فعالیت ۶۸/۶۷ درصد آنها بالای ۱۰ سال است (جدول ۱).

جدول ۱. توزیع فراوانی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای

نمونه آماری تحقیق

متغیر	گروه	فراوانی	درصد	درصد جمعی
سن	۲۶-۳۰ سال	15	10	10
	۳۱-۴۰ سال	33	22	32
	۴۱-۵۰ سال	62	41.33	73.33
	۵۱ سال و بیشتر	40	26.67	100
جنسیت	زن	25	16.67	-
	مرد	125	83.33	-

تحلیل عاملی برای متغیرهای وارد شده جهت بررسی چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک در استان ایلام مناسب تشخیص داده شد (جدول ۳). بدین منظور و با توجه به مطالعات پیشین تعداد ۳۱ چالش در مقیاس لیکرت (کاملاً مخالف، مخالف، بدون نظر، موافق، کاملاً موافق) استخراج و در اختیار کارشناسان جهاد کشاورزی استان ایلام قرار داده شد تا دیدگاه خود را نسبت به این چالش‌ها و میزان اهمیت آنها بیان کنند.

جدول ۳. مقادیر KMO به دست آمده و آماره بارتلت

Sig	Bartlet Test	KMO
0.000	3744.36	0.841

مأخذ: یافته‌های تحقیق

مرحله دوم: در این تحقیق ۵ عامل با مقادیر ویژه بالاتر از ۱ استخراج شدند که در مجموع ۷۵/۰۸ درصد از واریانس کل عامل‌ها را تبیین کردند و باقی مانده مربوط به عواملی بود که در این تحلیل شناسایی نشده یا مقادیر ویژه آنها کمتر از یک بوده است. با توجه به مقدار ویژه به دست آمده، عامل اول با مقدار ویژه ۲/۶۳۱ بیشترین سهم و عامل پنجم با مقدار ویژه ۱/۳۰۶ کم‌ترین سهم از تبیین واریانس کل را داشتند (جدول ۴).

جدول ۴. عوامل استخراج شده با مقدار ویژه، درصد

واریانس و واریانس جمعی

ردیف	نام عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس جمعی
عامل اول	چالش‌های آموزشی - ترویجی	2.631	21.62	21.62
عامل دوم	چالش‌های اقتصادی	1.92	16.00	37.2
عامل سوم	چالش‌های مدیریتی	1.75	14.59	52.21
عامل چهارم	چالش‌های فرهنگی - روانشناختی	1.44	11.99	64.20
عامل پنجم	چالش‌های حمایتی	1.306	10.88	75.08

مأخذ: یافته‌های تحقیق

مرحله سوم: پس از بررسی گویه‌های مربوط به هر عامل و بار عاملی آنها، عوامل به این ترتیب نامگذاری شدند: چالش‌های آموزشی - ترویجی، چالش‌های اقتصادی، چالش‌های مدیریتی، چالش‌های فرهنگی - روانشناختی و

12	4.16	تقاضای کم مصرف کنندگان برای محصولات ارگانیک به دلیل قیمت بالای آنها
13	4.12	عدم تناسب خاک مزرعه با کشت محصولات ارگانیک
14	4.08	عدم وجود استانداردهای مشخص برای محصولات ارگانیک
15	4.06	کم بودن فیلم‌های آموزشی تهیه شده در ارتباط با تولید محصولات ارگانیک
16	3.94	عدم بخشش معوقه تسهیلات دولتی
16	3.94	ریسک بالای سرمایه‌گذاری در کشت ارگانیک
16	3.94	عدم حمایت دولت از تولیدکنندگان خسارت دیده محصولات ارگانیک
17	3.88	عدم وجود سرمایه کافی کشاورزان برای کشت محصولات ارگانیک
18	2.84	عدم بازدهی اقتصادی کشت ارگانیک از نظر کشاورزان
19	3.68	عدم پرداخت یارانه از طرف دولت به تولیدکنندگان محصولات ارگانیکی
20	3.61	دسترسی دشوار به نهاده‌های مورد نیاز برای کشت محصولات ارگانیک
21	2.50	عدم وجود انبارهای مناسب برای نگهداری محصولات ارگانیک
22	2.36	کم بودن دوره‌های آموزشی مرتبط با تولید محصولات ارگانیک
22	2.36	عدم آشنایی کارشناسان از فنون تولید محصولات ارگانیک
23	2.30	ریسک بالای بدی آب و هوا در تولید محصولات ارگانیک
23	2.30	عدم پایداری کشاورزی ارگانیک از نظر کشاورزان
24	3.24	عدم بیمه محصولات ارگانیک
25	2.17	عدم وجود وسایل حمل و نقل مناسب برای محصولات ارگانیک
26	2.09	عدم وجود بازار ویژه برای فروش محصولات ارگانیک
27	1.83	عدم وجود همکاری لازم از جانب کارشناسان با کشاورزان برای کشت محصولات ارگانیک

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۳-۳- تحلیل عاملی چالش‌های توسعه کشاورزی ارگانیک از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی استان ایلام

مرحله اول: با توجه به KMO به دست آمده (۰/۸۴۱) و آماره بارتلت به مقدار ۳۷۴۴/۳۶ در سطح معنی‌داری یک درصد،

چالش‌های حمایتی (جدول ۵).

جدول ۵. گویه‌های مربوط به هریک از عوامل و بار عاملی مربوطه

عامل	گویه‌های هر عامل	بار عاملی
چالش‌های آموزشی - ترویجی	عدم آشنایی کشاورزان از فنون تولید محصولات ارگانیک عدم آگاهی مصرف کنندگان از ویژگی‌ها و فواید محصولات ارگانیک کم بودن دوره‌های آموزشی مرتبط با تولید محصولات ارگانیک عدم اطلاع رسانی از طریق رسانه‌های جمعی در ارتباط با مصرف محصولات ارگانیک	0. 842 0. 836 0. 765 0. 685
چالش‌های اقتصادی	عدم بازدهی اقتصادی کشت ارگانیک از نظر کشاورزان ریسک بالای سرمایه‌گذاری در کشت ارگانیک	0. 863 0. 779
چالش‌های مدیریتی	عدم وجود بازار ویژه برای فروش این نوع محصولات عدم وجود استانداردهای مشخص برای این محصولات	0. 853 0. 843
چالش‌های فرهنگی - روانشناختی	عدم وجود علاقه کشاورزان به این نوع کشت عدم تمایل عوامل بازار به خرید محصولات ارگانیک	0. 747 0. 699
چالش‌های حمایتی	عدم پرداخت یارانه از طرف دولت به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک عدم ارائه تسهیلات مناسب به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک	0. 883 0. 774

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۴- بحث و نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل عاملی نشان داد که:

- عامل اول در قالب ۴ گویه، ۲۱/۶۲ درصد از واریانس کل را تبیین نموده، که به دلیل داشتن مقدار ویژه بالاتری نسبت به سایر عوامل (۲/۶۳۱) در رتبه اول قرار گرفته است و نسبت به دیگر چالش‌ها از اهمیت بالاتری برخوردار است. گویه‌هایی که در این عامل قرار گرفته‌اند نشان‌دهنده مشکلات آموزشی - ترویجی در توسعه کشاورزی ارگانیک می‌باشند. به همین دلیل، عامل اول با عنوان چالش‌های آموزشی - ترویجی شناخته شد. عدم آشنایی کشاورزان با فنون تولید و مزیت‌های کشاورزی ارگانیک موجب شده تا کشاورزان، کمتر به سمت این نوع

کشاورزی روی آورند یا در صورت انجام آن، به دلیل عدم آموزش کافی و مناسب، نتوانند بهره‌برداری و بازده مناسبی از نظر کمی و کیفی، از کشت این نوع محصولات داشته باشند. از طرف دیگر عدم آشنایی مصرف‌کنندگان با مزایای این محصولات، موجب شده تا استقبالی درخور، آنچنان که باید و شاید از محصولات ارگانیک به عمل نیامده و همین امر هم موجب شده تا کشاورزان نیز انگیزه کافی برای ادامه فعالیت در این زمینه، نداشته باشند. در نتیجه رغبت چندانی برای تولید محصولات ارگانیک از خود نشان ندهند. نتیجه حاضر با نتایج تحقیقات یعقوبی و جوادی (۱۳۹۳)، مجردی و همکاران (۱۳۹۳)، پاپزن و شیرینی (۱۳۹۱)، قدیمی و همکاران (۱۳۹۱) و کارکی و همکاران (۲۰۱۱) هم‌سو می‌باشد. در این راستا پیشنهاد می‌گردد، جهت اطلاع‌رسانی در زمینه فنون تولید برای تولیدکنندگان و مزایای مصرف این نوع محصولات برای مصرف کنندگان، از رسانه‌های جمعی کمک گرفته شود و کلاس‌های آموزشی - ترویجی بیشتری در زمینه کشت و تولید اصولی این نوع محصولات برای کشاورزان ارائه گردد.

- عامل دوم در قالب ۲ گویه، ۱۶ درصد از واریانس کل را تبیین نموده، که به دلیل داشتن مقدار ویژه بالاتر، پس از عامل اول (۱/۹۲) در رتبه دوم قرار گرفت. گویه‌هایی که در این عامل قرار گرفته‌اند نشان‌دهنده مشکلات اقتصادی در توسعه کشاورزی ارگانیک می‌باشند. به همین دلیل، عامل دوم با عنوان چالش‌های اقتصادی شناخته شد. ریسک بالای سرمایه‌گذاری در کشاورزی ارگانیک به دلیل عدم تجربه و آگاهی کافی کشاورزان با این نوع کشاورزی موجب شده است سرمایه‌گذاری آنچنانی در زمینه تولید محصولات ارگانیک صورت نگیرد و در نتیجه از نظر اقتصادی بازدهی مناسبی نیز نداشته باشد و همین امر موجب شده تا توسعه و تولید این محصولات با مشکل مواجه شود. این نتیجه با نتایج تحقیقات مجردی و همکاران (۱۳۹۳)، پاپزن و شیرینی (۱۳۹۱) و کارکی و همکاران (۲۰۱۱) مطابقت دارد. در این راستا پیشنهاد می‌شود تا تسهیلات بانکی مناسب جهت سرمایه‌گذاری در بخش تولید محصولات ارگانیک در اختیار تولیدکنندگان این بخش قرار داده شود.

- عامل سوم در قالب ۲ گویه، ۱۴/۵۹ درصد از واریانس کل را تبیین نموده، و با مقدار ویژه (۱/۷۵) در رتبه سوم قرار گرفته است. گویه‌هایی که در این عامل قرار دارند گویای مشکلات مدیریتی در توسعه کشاورزی ارگانیک می‌باشند. به همین دلیل، با عنوان چالش‌های مدیریتی شناخته شدند. عدم وجود بازاری

تا عوامل بازار بدون در نظر گرفتن مزایای این محصولات، جهت خرید آنها، تمایل کمتری از خود نشان دهند. در نتیجه تولیدکننده جهت فروش محصولات خود و جلوگیری از فساد آنها، ناچار به کاهش قیمت فروش شده اما به دلیل هزینه‌های بالای تولید، متضرر می‌گردد و چه بسا جهت جلوگیری از تکرار زیان احتمالی ناشی از تولید این محصولات، تمایلی به تولید محصولات ارگانیک از خود نشان ندهد. این یافته با نتیجه تحقیق پاپزن و شیرینی (۱۳۹۱) مطابقت دارد.

- عامل آخر در قالب ۲ گویه، ۱۰/۸۸ درصد از واریانس کل را تبیین نموده و به دلیل اینکه کم‌ترین مقدار ویژه را در میان عامل‌های تحقیق دارا می‌باشد (۱/۳۰۶)، در رتبه آخر (پنجم) قرار گرفته است. گویه‌های این عامل حاکی از وجود مشکلات حمایتی است، بنابراین به عنوان چالش‌های حمایتی نام گرفتند که در این تحقیق، عدم پرداخت یارانه از طرف دولت به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک و عدم ارائه تسهیلات مناسب به تولیدکنندگان این محصولات را شامل می‌گردد. این یافته با یافته‌های اویولفز و همکاران (۲۰۱۰)، یعقوبی و جوادی (۱۳۹۳) و پاپزن و شیرینی (۱۳۹۱) هم‌سو می‌باشد. در این رابطه پیشنهاد می‌گردد دولت با ارائه خدماتی چون تخصیص یارانه، بیمه، ارائه تسهیلات و اعتبارات مناسب، ایجاد و توسعه بازارهای محلی مخصوص محصولات ارگانیک، ایجاد محل‌هایی برای ذخیره و نگهداری محصولات ارگانیک و در اختیار گذاشتن وسایل حمل و نقل کافی و مجهز به سردخانه و... به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک، از آنها حمایت نموده و انگیزه و نگرش آنها را نسبت به تولید این محصولات بهبود بخشد.

ویژه برای فروش محصولات ارگانیک موجب شده تا تولیدکنندگان نتوانند محصولات تولیدی خود را در زمان مناسب و با قیمت مدنظر به فروش رسانده و نبود استانداردهای مشخص برای محصولات نیز موجب می‌گردد تا مصرف‌کننده نتواند بین محصولات ارائه شده در بازار تفاوتی از نظر کیفیت قائل شود و با اطمینان بیشتری اقدام به خریداری نماید. بنابراین ممکن است از محصولاتی که دارای کیفیت بالاتر هستند، استقبال چندانی صورت نگیرد و تولیدکننده نیز موفق به فروش محصولات تولیدی خود، بر اساس قیمت مورد نظر نشده و متضرر گردد و همین امر نیز به کاهش میل تولیدکننده برای تولید محصولات ارگانیک بیانجامد. این یافته با یافته‌های رضوی و همکاران (۱۳۹۴)، پاپزن و شیرینی (۱۳۹۱) و دمپورک (۲۰۱۰) هم‌سو می‌باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود بازارچه‌های مخصوص فروش محصولات ارگانیک، جهت کمک به فروش این محصولات و شناساندن آنها به مصرف‌کنندگان تأسیس گردد.

- عامل بعدی در قالب ۲ گویه، ۱۱/۹۹ درصد از واریانس کل را تبیین نموده، و با مقدار ویژه (۱/۴۴) در رتبه چهارم قرار گرفته است. گویه‌هایی که در این عامل می‌باشند، گویای مشکلات فرهنگی - روانشناختی در توسعه کشاورزی ارگانیک می‌باشند. به همین دلیل، با عنوان چالش‌های فرهنگی - روانشناختی شناخته شدند. محصولات ارگانیک از سلامت و مزایای بالاتری نسبت به محصولات غیر ارگانیک برخوردارند، از طرفی به دلیل حساسیت بالای این محصولات، تولیدکننده زحمات و هزینه‌های بیشتری برای تولید آنها متقبل می‌شود بنابراین به دلیل بالا بودن هزینه‌های تولید و قیمت تمام شده، آنها را با قیمت بالاتری به بازار عرضه می‌کند اما همین امر موجب شده

منابع

رضوی، سیدحسین؛ پورطاهری، مهدی و رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۴). "ارزیابی جایگاه توسعه کشاورزی ارگانیک در مناطق روستایی ایران (مطالعه موردی: تولیدکنندگان محصولات ارگانیک گواهی شده و در حال گذار)". *پژوهش‌های روستایی*، دوره ۶، شماره ۱، ۲۷-۴۵. شریفی مقدم، محمد (۱۳۸۸). "کشاورزی ارگانیک". موجود در: <http://www.organic.wpb.ir> علیمردانی. (۱۳۹۰). "اهمیت محصولات ارگانیک در چرخه غذایی و الزامات تولید محصولات ارگانیک". ماهنامه کنترل کیفیت، دوره ۸، شماره ۴۸، ۳۵-۳۲.

پاپ زن، عبدالحمید و شیرینی، نعمت‌اله (۱۳۹۱). "بررسی موانع و مشکلات توسعه کشاورزی ارگانیک". *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، دوره ۱، شماره ۱، ۱۲۶-۱۱۳.

پورآتشی، مهتاب و شعبانعلی فمی، حسین (۱۳۸۸). "سازوکارهای ترویج کشاورزی جهت گسترش کشاورزی ارگانیک در راستای توسعه پایدار کشاورزی". *سومین کنگره علوم ترویج و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی ایران، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد و انجمن ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، ۱۲-۱۱ اسفند ماه، ۱۴-۱.

- کشاورزی ارگانیک از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی". علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، جلد ۱۰، شماره ۱، ۱-۱۵.
- یعقوبی، جعفر و جوادی، علی (۱۳۹۳). "موانع تولید محصولات ارگانیک از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی". نشریه دانش کشاورزی و تولید پایدار، دوره ۸، شماره ۱، ۶۸-۵۷.
- Karki, L., Schleenbecker, R. and Hamm, U. (2011). "Factors Influencing a Conversion to Organic Farming in Nepalese Tea Farms". *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics*, 2, 113-123.
- Kumar, M. P., Gupta, V. & Gupta. D. (2008). "Organic Farming-principles and practices for progressive Agriculture". *Green Farming*, 6, 16-19.
- Oelofse, M., Jensen. H., Abreu, L., Almeida, G., Hui, Q., Sultan, T. and Neergaard, A. (2010). "Certified organic agriculture in China and Brazil: Market Accessibility and Outcomes Following Adoption". *Ecological Economics*, 69(9), 1785-1793.
- قدیمی، سید علیرضا؛ شعبانعلی فمی، حسین و اسدی، علی (۱۳۹۱). "بررسی عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان نسبت به کشاورزی ارگانیک (مطالعه موردی: شهرستان فریدن)". *مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی*، دوره ۵، شماره ۴، ۸۰-۶۹.
- مجردی، غلامرضا؛ گلباز، سیده شیرین و عطایی، حمیده (۱۳۹۳). "تحلیل سازه‌های پیش‌برنده و بازدارنده پذیرش
- Pugliese, Patrizia. (2001). "Organic Farming and Sustainable Rural Development: Multifaceted and Promising Convergence". *Sociologia Ruralis*, 41(1), 112-131.
- Shi- Ming M. A. & Sauerborn, J. (2006). "Review of History and Recent Development of Organic Farming Worldwide". *Agricultural Science in China*, 5(3), 169-178.
- Stolze, M, & Lampkin, N. (2009). "Policy for Organic Farming: Rationale and Concepts". *Food Policy*, 34(3), 237-244.